

δόσεων ἀριθμούσης «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Φιλοσοφίαν», τὴν ὁποίαν διακρίνει κάλλος λόγου καὶ σαφήνεια.

ΡΟΔΟΛΦΟΣ ΟΪΚΕΝ

Τόσον ὁ Βοῦντ ὅσον καὶ ὁ Χάρτμαν ἀποφεύγουσι μὲν τὰς μονομερείας τῆς φυσιοκρατίας, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τὴν προσοχὴν τὴν ὁποίαν δεικνύουσι πρὸς τὰ πορίσματα τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν μεθόδων καὶ τοῦ πνεύματος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οὕτω λ.χ. ἀρνοῦνται τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον θεωροῦσιν ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τοὺς φυσιολογικοὺς αὐτοῦ ὄρους, εἰσάγουσιν εἰς τὸν βίον τοῦ πνεύματος τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ ἀπορρίπτουσι τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἀρνοῦνται ἐξ ἄλλου τὴν προσωπικότητα εἰς τὴν θείαν ἀρχὴν τοῦ παντός. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτοὺς ἀναχωρεῖ ὁ Ὁϊκεν (1846-1926) ἀπὸ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου γνῶσιν λαμβάνομεν διὰ τοῦ γεγονότος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Οὗτος εἶνε προῖον τοῦ πνεύματος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἢ γνῶσις αὐτοῦ καθιστᾶ δυνατὴν τὴν γνῶσιν τοῦ πνεύματος ὡς τῆς αἰτίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Ὡς λοιπὸν ὁ Κάντιος ἀφορμᾶται ἀπὸ προῖόντος τινὸς τοῦ λόγου, τῆς ἐπιστήμης, καὶ δὴ τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς, οὕτω καὶ ὁ Ὁϊκεν, ἐκζητῶν τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος καθόλου, οὗ προῖον δὲν εἶνε μόνον ἢ μαθηματικὴ καὶ ἢ ἐπ' αὐτῆς στηριζομένη ἐπιστήμη τῆς φύσεως, ἀλλὰ σύνολος ὁ πολιτισμὸς, ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ πειρᾶται νὰ γνωρίσῃ ἐξ αὐτοῦ τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος. Οὕτω γίνεται ὁ θεμελιωτὴς νέας ἰδεοκρατικῆς μεταφυσικῆς, καθ' ἣν ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος ὑπάρχει ἀνώτερός τις βίος, ὅστις τὸ μὲν ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἀπολύτου πνεύ-

ματος, τὸ δὲ ὑπείσέρχεται διὰ τῶν ἐνεργημάτων αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ὑλικὸν βίον καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν αὐτῷ.

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη τις ἄνωτέρα καὶ πνευματικὴ πραγματικότης, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο τμημα ἀπλῶς τῆς φύσεως, ἀπλοῦν καὶ ἄνευ τινὸς ἐλευθερίας παίγνιον τῶν φυσικῶν νόμων. Ἡ πραγματικότης αὕτη ἀποκαλύπτει ἑαυτὴν διὰ τῶν δημιουργημάτων τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ τέχνῃ, τῇ ἠθικῇ, τῇ θρησκείᾳ ἀποκαλύπτεται πνευματικὸς βίος φέρον χαρακτήρα ἐσωτερικὸν καὶ οὐδαμῶς ὑποκείμενος εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως. Εἶνέ τι διάφορον τῆς φυσικῆς ζωῆς, παντελῶς νέον καὶ τὴν πραγματικότητα τελείως μεταμορφοῦν. Διότι ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁρμή, ἡ συνείδησις τοῦ ὠραίου, ἡ νοσταλγία πρὸς καινόν τινα κόσμον, ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, ἡ ἐργασία ὑπὲρ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ συνόλου, ἀποτελοῦσι πραγματικότητα ἀπολύτως διάφορον τῆς ἐν τῇ φυσικῇ ζωῇ, ἣτις ἀδυνατεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ὑλικῶν δεσμῶν.

Πρὸς τὸ πνεῦμα ἀντιτίθεται ὁ κόσμος τῆς φύσεως. Οὗτος ἐμφανίζεται ὡς τεραστία συνύφανσις σχέσεων μεταξὺ μικρῶν καὶ μεμονωμένων στοιχείων, ἀποτελούμενος ἀπὸ ποσοτικὰ μεγέθη, ἡ σύνθεσις τῶν ὁποίων τελεῖται κατὰ νόμους καθαρῶς μηχανικούς. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὸν προηγεῖται ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τὸ ὅλον, ἀκριβῶς ὡς τὸ καλλιτεχνικὸν δημιούργημα οὐδέποτε συναρμολογεῖται ἐκ τῶν μερῶν, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὅλου, ὅπερ προηγεῖται. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἐνταῦθα ἐπικρατοῦσιν ὄχι νόμοι, ἀλλὰ δεοντολογικοὶ κανόνες. Οἱ δύο οὗτοι κόσμοι συνυπάρχουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Θᾶπτον ἢ βράδιον ἀνακύπτει ἐν αὐτῷ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς. Ἀλλὰ μόνον ὅταν ἐκλέξῃ τις τὸν πνευματικόν, μόνον τότε διὰ τῆς ἐλευθέρας ταύτης ἀποφάσεως καθίσταται οὗτος ἰδικός του κόσμος καὶ διανοίγεται εἰς αὐτὸν τὸ μεγαλεῖόν του.

Ἐκ τούτου πνευματικοῦ τούτου βίου πειράται ἔπειτα ὁ Ὀύκεν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θρησκείαν. Αὕτη δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ἐὰν ὁ πνευματικὸς βίος ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῆ καὶ νὰ ὑπερισχύσῃ ἄνευ κωλυμάτων καὶ δυσχερειῶν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου προσοικείωσιν αὐτοῦ. Ὁ πνευματικὸς βίος συναντᾷ πανταχοῦ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ὑλικοῦ, ὃ δὲ ἄνθρωπος συναισθάνεται κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ νικήσῃ δι' ἰδίων δυνάμεων, ἐνῶ συγχρόνως σύννοιδεν ὅτι ἡ ἀξία αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διασώσεως τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου ἐν αὐτῷ. Διὰ τῆς ἀφυπνίσεως τοῦ πόθου πρὸς βοήθειαν ἐκ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος γεννᾶται ἡ θρησκεία. Ὑπάρχει ὁμοίως τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα; Ὁ Ὀύκεν εἶνε πεπεισμένος ὅτι ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ καταδεικνύεται καὶ προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐν τῇ προόδῳ τῆς ζωῆς ἀποτελοῦσιν ἀδιαβλήτους ἐνδείξεις τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ὀύκεν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀντιθετικὸς πανθεισμός. Ὁ θεὸς εἶνε πηγὴ ζωῆς καθ' ἑαυτὸν καὶ συγχρόνως διαρροὴ ζωῆς εἰς τὸν κόσμον. Ὡς πηγὴ ζωῆς καθ' ἑαυτὸν εἶνε ὑπερέχουσα τοῦ κόσμου πνευματικὴ δύναμις. Ἀλλ' ὡς ζωὴ ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ἡ πνευματικὴ αὕτη δύναμις ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὁ πανθεισμός αὐτοῦ εἶνε ἀντιθετικὸς, ἀλλ' οὐχὶ διαρκικός, ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ ἐν αὐτῇ πνευματικὴ ζωὴ κατάγονται ἐκ τοῦ θεοῦ. Ἀποτελεῖ δὲ ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ θεικισμοῦ καὶ τῆς ἱστοριοκρατίας καὶ περιέχει στοιχεῖα ρομαντισμοῦ καὶ μυστικοπαθείας, ὡς δεικνύει ὁ βυθισμός εἰς τὰ βάθη τοῦ σύμπαντος, ἡ πρὸς καθαρὰν ἐσωτερικότητα ὁρμὴ, ὁ πόθος πρὸς ἀνώτερον κόσμον. Τὸ περιεχόμενον αὐτῆς θὰ ἠδύνατο νὰ συνοψισθῆ εἰς τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς πνευματικοῦ ὄντος ἀπὸ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς φύσεως καὶ τῆς σχετικότητος τῆς ἱστορίας.

ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΤΟΝ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Τὸ παρὸν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς πλήρωσις τῆς προφητείας τοῦ Καντίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅπως εἶνε ἀδύνατον νὰ παύσωμεν νὰ ἀναπνέωμεν ἐκ φόβου μὴ εἰσπνεύσωμεν μεμολυσμένον ἀέρα, οὕτω δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐγκαταλίπωμεν ἐντελῶς τὰς μεταφυσικὰς ζητήσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ἀναβλύζει ἐξ ἐσωτερικῆς ἀνάγκης καὶ εἶνε ἐκδήλωσις ἀνεξαλείπτου ὁρμῆς. Ἡ κίνησις, ἣτις ἤρχισε περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος διὰ τῆς καταδείξεως τῶν δικαίων καὶ τῆς ἐξάρσεως τῆς σημασίας τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, εὔρε νέαν ἔκφρασιν ἑαυτῆς ἐν τῇ ἀναβιώσει τῆς ἰδεοκρατίας τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ὑπὸ πάσας σχεδὸν τὰς μορφὰς αὐτῆς. Ὑπὸ τὴν ζωογόνον πνοὴν αὐτῆς συνεχίζεται ἡ προσπάθεια πρὸς νέαν τινὰ μεταφυσικὴν. Ἡ ροπὴ αὕτη ἐνισχύεται ὑπὸ τῆς τροπῆς τοῦ νεωτέρου πνεύματος ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στηριζομένης κοσμοθεωρίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πρὸς νέους προσανατολισμούς, ἀπορρέοντας ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς σχέσεως ἡμῶν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν. Ἡ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν νοσταλγία αὕτη εὐρίσκειται ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀνησυχίας καὶ τῆς ζητήσεως. Μόνον περὶ ἀρχῶν καὶ ἀποπειρῶν πρὸς συγκρότησιν νέας μεταφυσικῆς εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος. Τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως ἐκπροσωπεῖ κυρίως ὁ Δρίς, ὅστις ἀνενέωσε τὸν βιταλισμόν. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τελεῖ ὑπὸ τὴν

ἐπίδρασιν τοῦ Ἐγέλου. Πρὸς ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος χρησιμοποιεῖται πρὸ πάντων ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ρομαντικῶν καὶ τοῦ Νίτσε. Ἰδίᾳ πρὸς συγκρότησιν νέας μεταφυσικῆς ἀγωνίζεται ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἐκπροσωπεῖ αὐτὴν ὁ Σπέγκλερ. Ζητεῖται πρὸς κατάληψιν τῆς οὐσίας τοῦ πραγματικοῦ πηγὴ ἀνωτέρα τῆς νοήσεως. Διὰ τοῦτο ἡ τάσις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πάσης γνωσιολογικῆς θεωρίας καὶ ἡ ἔξαρσις τῆς αἰσθητικῆς συμπαθείας, τῆς ἐνοράσεως καὶ τῆς ἐμπνεύσεως, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὁποίων συλλαμβάνομεν ἀμέσως ὡς δι' ἐνστίκτου τὴν οὐσίαν καὶ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Συναφῆς πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας εἶνε ἡ ροπὴ πρὸς ἐκδοχὴν τῆς ἱστορίας ὡς μύθου ἢ θρύλου. Ἐπακολουθήμα ἔχει ἡ ὅλη κίνησις ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ παντὸς παρίσταται ὡς τι τὸ ἄλογον, τὸ μὴ δεκτικὸν λόγου.

Κυρίως εἰπεῖν ἡ περίοδος τοῦ θετικισμοῦ καὶ τῆς κυριαρχίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ τὴν ἄμεσον προὔποθιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ παρόντος. Ὁ μονισμὸς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ θετικισμὸς, ἡ κριτικὴ φιλοσοφία τῶν Νεοκαντιανῶν, ἡ ἐπαγωγικὴ μεταφυσικὴ, καθορίζουσιν ἀκόμη εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν φιλοσοφικὴν διανόησιν τῶν χρόνων μας. Ἡ διαφορὰ ὅμως ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου ἔγκειται εἰς τοῦτο ὅτι παρατηρεῖται μετάβασις ἀπὸ τοῦ ὕλισμοῦ εἰς τὸν βιταλισμόν, ἀπὸ τοῦ φυσιοκρατικοῦ θετικισμοῦ εἰς ἰδεοκρατικόν, ἀπὸ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἰδεοκρατίαν τῶν χρόνων τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ ἀπὸ τῆς μονομεροῦς ψυχολογικῆς θεωρήσεως εἰς τὴν φαινομενολογίαν. Ἐξ ἄλλου νέαι ροπαὶ ἐπιβάλλουσι καὶ αὐταὶ τὴν σφραγιδα τῶν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ παρόντος, ἀπαλλάττουσαι αὐτὸ ἀπὸ τῆς νοοτροπίας καὶ τῶν μεθόδων, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐτέλλον οἱ χρόνοι τῆς κυριαρχίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ ιδιότυπος χαρακτὴρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ παρόντος

συνίσταται πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ἀντιλογοκρατικῶν τούτων ροπῶν καὶ τῆς νεοκαντιανῆς λογοκρατίας, ἣτις ὑπενθυμίζει τὴν αἰωνίαν ἀντίθεσιν μεταξὺ κλασικισμοῦ καὶ ρομαντισμοῦ, μυστικοπαθείας καὶ ὀρθολογισμοῦ, διονυσιακοῦ καὶ ἀπολλωνείου.

Ἡ ἀντιλογοκρατικὴ ροπὴ συνέχεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πρὸς τὸν βιολογικὸν θετικισμὸν τοῦ Ἀβενάριους καὶ τοῦ Μάχ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔννοιαι καὶ θεωρίαι δὲν παρέχουσι κατ' αὐτὸν εἰκόνα τῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὐτῶν ἔγκειται μόνον εἰς τὴν πρακτικὴν αὐτῶν σκοπιμότητα. Φυσικὸν συμπέρασμα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης εἶνε ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον συγκροτεῖ ἡ ἐπιστήμη, ὡς συνόλου φανταστικῶν πλασμάτων. Οὐσία, ἄτομον, αἰθὴρ καὶ ἄλλαι ἔννοιαι εἶνε ἀπλᾶ σύμβολα, διὰ τῶν ὁποίων διευκολύνεται ὁ προσανατολισμὸς ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐμπειρία. Ὁ κόσμος οὗτος τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας εἶνε ἡ μόνη πραγματικότης. Οὕτως ὁ θετικισμὸς ἀποδίδει εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐπιστήμη τῆς φύσεως καὶ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία. Ὅπισθεν τοῦ κόσμου τούτου τῶν αἰσθήσεων οὔτε ὕλη ὑπάρχει οὔτε πρᾶγμα καθαυτό. Τὰ πραγματικὰ ὄντα, ἅπερ γνωρίζομεν διὰ τῆς ἐμπειρίας, ἔχουσιν οὕτως ὡς ἀκριβῶς φαίνονται εἰς ἡμᾶς. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἡμῶν νόησις κινεῖται ἐντὸς συστήματος πλασμάτων τῆς φαντασίας. Τὴν ἔποψιν ταύτην ἐκπροσωπεῖ ὅλως ἰδιαζόντως ὁ Φάιχιγγερ, προσπαθῶν νὰ ἀποδείξῃ μετὰ πολλῆς ὀξυνοίας ὅτι αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι ὅλων τῶν ἐπιστημῶν καθόλου εἶνε καθαρὰ πλάσματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία δὲν συνίσταται εἰς τὴν συμφωνίαν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τὴν πρᾶξιν σημασίαν αὐτῶν. Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρῶμεν τὴν

πραγματικότητα οὕτως «ὡς εἶναι» ἀπετελεῖτο ἐξ ὕλης, ἀτόμων, δυνάμεων κ.λ., ἵνα δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν αὐτὴν διὰ τοὺς πρακτικοὺς ἡμῶν σκοπούς. Πλάσματα εἶνε καὶ αὐταὶ αἱ λογικαὶ ἡμῶν κρίσεις, αἱ μαθηματικαὶ ἔννοιαι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, τ.ἔ. ἀπατηλὰ κατασκευάσματα, τὰ ὅποια πλάττομεν ἐν συνειδήσει τοῦ ψεύδους αὐτῶν χάριν τῶν καθόλου σκοπῶν τῆς ζωῆς. Τὸ συμπέρασμα εἶνε ὅτι πᾶν ὅ,τι νοοῦμεν εἶνε ἀνύπαρκτον, ψευδές καὶ πεποιημένον. Οὕτως αἱ ἀντινοησιαρχικαὶ ἐπόψεις τοῦ Φάϊχιγγερ συμπίπτουσι κατ' οὐσίαν πρὸς τὰς τοῦ Νίτσε, ὅστις ἐξήνεγκε πρὸ αὐτοῦ τὸν γνωστὸν ἀφορισμόν: «Πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ νοηθῆ εἶνε ἀσφαλῶς πλάσμα».

Ἡ φιλοσοφία αὕτη τοῦ «ὡς εἶναι» εἶνε μετάβασις ἀπὸ τοῦ φυσιοκρατικοῦ θετικισμοῦ εἰς ἰδεοκρατικόν. Τὴν αὐτὴν ἀντινοησιαρχικὴν ροπὴν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὸν πραγματισμόν, ὅστις κατάγεται μὲν ἐκ παλαιότερων χρόνων, ἀλλ' ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πνευμάτων καὶ κατὰ τὸ παρόν. Κατὰ τὴν γνωσιολογικὴν ἀρχὴν τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἐμφανισθείσης ροπῆς ταύτης ἰδέα τις εἶνε ἀληθῆς εἶναι ἢ θελεν ἀποδειχθῆ ὠφέλιμος. Ὁφέλιμον καὶ ἀληθὲς καταντῶσι διὰ τὸν πραγματισμόν ταυτόσημα. Τὴν ὠφελιμαρχικὴν δὲ ταύτην ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν ἀντλεῖ ἐκ τῆς βιολογικῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς βουλησιαρχικῆς ψυχολογίας, μεταφέρει ἐκ τῆς ἠθικῆς εἰς τὴν γνωσιολογίαν.

Ὁ σπουδαιότατος ἀντιπρόσωπος τοῦ πραγματισμοῦ εἶνε ὁ *Οὐίλλιαμ Τζαίημς* (1842 - 1910), ὅστις τὴν πρακτικὴν ἀρχὴν ἀνύψωσεν εἰς θεωρίαν τῆς γνώσεως, γενόμενος ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ νεωτέρου πραγματισμοῦ. Τὸν πραγματισμόν ὁρίζει ὁ Τζαίημς κατὰ πρῶτον λόγον ὡς μέθοδον πρὸς τερματισμόν τῶν μεταφυσικῶν συζητήσεων, αἵτινες ἄλλως εἰς οὐδὲν συμπέρασμα καταλήγουσιν.

Εἶνε ὁμῶς συγχρόνως καὶ θεωρία περὶ τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι δηλαδὴ ἀληθὲς εἶνε ὅ,τι προάγει τὴν ζωὴν καὶ ἐγγυᾶται τὴν ὑψίστην ἱκανοποίησιν. Ἄλλ' ὑπὸ ἓνα ὁμῶς περιορισμόν, ὅτι αἱ νέαι ἀλήθειαι δὲν πρέπει νὰ ἀντιφάσκωσι πρὸς τὰς παλαιὰς μήτε νὰ τελῶσιν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς προσδοκωμένας ἐμπειρίας. Ἐφ' ὅσον χρησιμεύουσιν εἰς ἡμᾶς ὡς ὁδηγοὶ ἵνα προσανατολισθῶμεν ἐντὸς τοῦ κυκεῶνος τῆς ἐμπειρίας εἶνε αἱ παραστάσεις ἡμῶν ἀληθεῖς. Χρησιμοποιοῦμεν αὐτὰς ὡς ἐὰν ἦσαν πραγματικά, ὡς ἐὰν λ.χ. ἡ πραγματικότης συνέκειτο ἐξ αἰθέρος, ἀτόμων, ἠλεκτρονίων. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἐπιχειρεῖ ὁ πραγματισμὸς νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ μεταφυσικῶν δοξασιῶν. Ἡ πρακτικὴ αὐτῶν ὠφέλεια, ἡ δύναμις πρὸς τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ χρησιμότης αὐτῶν ὡς κανόνων τῆς διαγωγῆς ἡμῶν ἀποτελοῦν τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας αὐτῶν. Ἡ θρησκεία, λέγει ὁ Τζαίημς, κέκτηται τὴν δύναμιν ν' ἀνακαινίσῃ ἡμᾶς καὶ οὕτως ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Παρέχει εἰς ἡμᾶς ἐσωτερικὴν ἡρεμίαν, ἠθικὴν ἰσορροπίαν καὶ εὐδαιμονίαν, ὡς ἡ ἐπιστήμη διάγνωσιν τῶν ἀσθενειῶν, ἠλεκτρικὸν φῶς καὶ τηλέγραφον. Καὶ δι' αὐτῆς δυνάμεθα ν' ἀνοίξωμεν τοὺς θησαυροὺς τῆς πραγματικότητος, ὡς διὰ τῆς ἐπιστήμης. Διότι ἡ θρησκευτικὴ ἐμπειρία φέρει ἡμᾶς εἰς ἐπαφὴν διὰ τοῦ ὑποσυνειδήτου ἡμῶν πρὸς ἀνωτέραν τινὰ ἀόρατον πραγματικότητα. Εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀγὼν τῶν συστημάτων καὶ τῶν θεωριῶν δημιουργεῖ κάματον, ἀπογοήτευσιν καὶ σκέψιν, εἶνε φανερόν ὅτι ὁ πραγματισμὸς ἐγένετο παρὰ πολλῶν δεκτὸς μεθ' ἱκανοποιήσεως. Ἡ νοοτροπία τὴν ὁποίαν ἐμόρφωσε δὲν περιορίσθη εἰς τὸν κύκλον τῆς φιλοσοφίας. Ἐπεξετάθη καὶ

εἰς τὴν λογοτεχνίαν, πολλοὶ δὲ ἐπανεῦρον τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν θρησκείαν τῇ βοήθειᾳ αὐτοῦ.

Ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν νοησιαρχίαν ἀποστροφή ἤγαγεν ἄλλους εἰς εἶδος τι ρομαντικῆς μεταφυσικῆς στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἐνοράσεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς συμπαθείας καὶ ὀδηγούσης πέρα τοῦ θετικισμοῦ καὶ τῆς ἐγκαρτερήσεως, τὴν ὁποίαν συνιστᾷ. Ἡγέτης τῆς κινήσεως ταύτης εἶνε ὁ Ἐρρίκος Μπερξόν (1859-). Ἡ γνωσιολογία αὐτοῦ φέρει χαρακτῆρα βιολογικόν, ὡς ἡ τοῦ θετικισμοῦ καὶ τοῦ πραγματισμοῦ. Ὁ νοῦς εἶνε ὄργανον τῆς πράξεως ἡμῶν, ὅπερ ἐξειλίχθη ἐν τῷ ἀγῶνι περὶ ὑπάρξεως. Αἱ κατηγορίαι λοιπὸν αὐτοῦ εἶνε ἅπλῳς μέσα προσανατολισμοῦ καὶ ἐξυπηρετοῦσι καθαρῳς πρακτικοὺς σκοπούς. Περιορισμένος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ μηχανικὴν θεώρησιν τῶν ὄντων ἀδυνατεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν φύσιν. Ταύτην εἶνε δυνατόν νὰ συλλάβωμεν μόνον ἐφ' ὅσον χωρήσωμεν πέρα τῆς νοητικῆς γνώσεως πρὸς ἄλλην τινὰ ἀσφαλεστέραν καὶ ἀνωτέραν πηγὴν, τὴν ἐνόρασιν. Αὕτη εἶνε εἶδος τι νοητικῆς συμπαθείας παρεμφοροῦς πρὸς τὴν αἰσθητικὴν, τῇ βοήθειᾳ τῆς ὁποίας μετατιθέμεθα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὄντων καὶ συγχωνευόμεθα μετ' αὐτῶν. Οὕτω κατανοοῦμεν ὅτι ἐσωτάτη οὐσία αὐτῶν εἶνε ἡ ζωὴ, ἡ ὁποία πάλιν τὴν πηγὴν αὐτῆς ἔχει ἐν τῷ θεῷ. Ἐξ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ κέντρου ἐκπορεύονται οἱ κόσμοι καὶ ἡ ἀπειρος ποικιλία τῶν ὄντων. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ Μπερξόν ἐπιθυμεῖ νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἐμπειρίας, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνόθευσεν ἀκόμη ὁ νοῦς. Ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν θετικισμὸν χωρεῖ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ περαιτέρω, ἐπιχειροῦσα νὰ συγκροτήσῃ μεταφυσικὴν κοσμοθεωρίαν συνενοῦσαν ὡς ἡ φιλοσοφία τῶν ρομαντικῶν ὅλας τὰς ἀντιθέσεις εἰς μίαν ἀνωτέραν ἐνότητα. Ἀλλ' ὡς οἱ ποιηταί, προβάλλει τὴν ψυχὴν του εἰς τὸ σύμπαν καὶ διὰ τῆς αἰσθητικῆς συμπαθείας, τὴν ὁποίαν

καλεῖ ἐνόρασιν, ἐμπνέει ζωὴν εἰς ὅλα τὰ ὄντα, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐσωτερικὴν ζωὴν.

Τὸ ζήτημα τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως διὰ μέσων μὴ λογικῶν εἶνε ἐν τῶν σπουδαιοτάτων προβλημάτων τοῦ παρόντος. Πλὴν τοῦ Μπερξὸν δέχονται τὸ δυνατόν τῆς τοιαύτης γνώσεως καὶ ἄλλοι πολλοί, ἀφορμώμενοι ὡς ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς καὶ δεχόμενοι ὅτι αὕτη καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς, ἡ ἱστορία, διαφεύγει τὰς κατηγορίας τοῦ νοῦ καὶ εἶνε ἀπρόσιτος εἰς τὴν συνήθη ἐπιστήμην. Τὰ γνωστικὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων εἶνε δυνατόν νὰ συλλάβωμεν τὴν οὐσίαν, τὸ νόημα αὐτῆς, εἶνε ἡ ἐνόρασις, ἡ ἐμπνευσις, ἡ ἐρμηνεία ἐξ ἡμῶν αὐτῶν. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶνε πλέον διὰ τοὺς φιλοσόφους τῆς ζωῆς κατανόησις τῆ βοηθεία τοῦ νοῦ, ἀλλὰ βίωσις τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου οὐσία εἶνε ἡ ζωὴ. Ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν εἶνε νέα. Ἀπαντῶμεν ἤδη αὐτὴν παρὰ τῷ Γκαϊτε, προσιδιάζει εἰς τοὺς ρομαντικούς, εἰς τὸν Σοπερχάουερ καὶ τὸν Νίτσε, ἐκπροσωπεῖται δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν, πλὴν τοῦ Μπερξὸν, καὶ ὑπὸ ἄλλων πολλῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Κάιτσερλιγγ, ὁ Μὰξ Σέλερ, ὁ Μύλλερ-Φράϊενφελς, ὁ Σπέγκλερ καὶ ὁ περὶ τὸν ποιητὴν Στέφανον Γκεόργκε κύκλος. Διὰ τοὺς φιλοσόφους τῆς ζωῆς ἡ ζωὴ εἶνέ τι περισσότερον τῆς γνώσεως. Ἐνεκα τούτου ἀποκρούουσι τὸν περιορισμὸν τῆς ἐπιστήμης εἰς μόνον τὸ δυνάμενον νὰ ἐρευνηθῇ τῆ βοηθεία τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ λογικοῦ. Περιφρονοῦσι μετὰ τοῦ Νίτσε τὸ σύστημα καὶ καταγελῶσι τὸν τύπον τοῦ σοφοῦ, ὅστις ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ λ.χ. τὸ νόημα τῆς ὅλης εἰκόνας τῆς ἀρχαιότητος, περιορισμένος εἰς τὴν ἐνδελεχῆ μελέτην μιᾶς γραμμῆς. Σκοπὸς αὐτῶν εἶνε ἡ ἄρσις τῆς διαρχίας, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐν βιολογικῇ ἐννοίᾳ ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν, τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος. Τὸ πρόβλημα

αὐτῶν εἶνε τὸ πρόβλημα τοῦ Φάουστ: Τί εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνέχει τὸ σύμπαν ὡς ἐσωτάτη αὐτοῦ ὑφή; Ἡ ἀπάντησις ἀπαιτεῖ τὴν χρῆσιν μέσων διαφόρων ἐκείνων τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία. Τοιοῦτο μέσον εἶνε ἡ ἐνόρασις, ἡ καλλιτεχνικὴ διαίσθησις, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀντικείμενον, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Γκαῖτε καὶ διὰ τῆς ὁποίας συγχωνευόμεθα μετ' αὐτοῦ. Ἡ τέχνη ἀξίζει περισσότερο τῆς ἐπιστήμης ὡς μέσον τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας. Ἄλλ' ἡ τέχνη, ὡς ἐδέχετο αὐτὴν ὁ Γκαῖτε, ὄχι ὡς μίμησις τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς θεωρία τῆς ἐν αὐτῇ ἰδέας, σύλληψις τοῦ βαθυτάτου νοήματος καὶ τῆς ὑψίστης ἀληθείας. Εἶνε ἀποκάλυψις καὶ ἔμπνευσις, ὡς ἡ θρησκεία καὶ ὡς ἡ ἐπιστήμη, ἐφ' ὅσον δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν μηχανικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς διὰ τοῦ νοῦ. Ἡ ροπή αὕτη ἀπέκτησε πολλὴν σπουδαιότητα ὅσον ἀφορᾷ ἰδίᾳ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν θεώρησιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας. Κλασσικὸς ἐκπρόσωπος αὐτῆς ἐνταῦθα εἶνε ὁ Ὁσβαλδ Σπέγκλερ.

Πρὸς τὴν ἀντινοσησιαρχικὴν ταύτην ροπὴν ὡς καὶ πρὸς τὴν διάλυσιν καθόλου τῆς ἐννοίας τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σχετικοκρατίαν τοῦ θετικισμοῦ τελεῖ εἰς ὀξυτάτην ἀντίθεσιν ἢ ἑτέρα τῶν ροπῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ παρόντος, ἣτις διακρίνεται εἰς τὴν φαινομενολογίαν καὶ τὴν κριτικὴν ἰδεοκρατίαν.

Ἡ πρώτη συνδέεται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἐδμόνδου Χοῦσσερλ (1859-), ὅστις ἀγωνίζεται ἐναντίον τῆς σχετικοκρατίας τῶν νεωτέρων χρόνων δι' ὄπλων τὰ ὁποῖα προμηθεύεται τὸ μὲν ἐκ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, τὸ δὲ ἐκ τῆς νεωτέρας μαθηματικῆς. Ἡ ἐμπειρικὴ περὶ τῆς ἀληθείας ἀντίληψις παραγνωρίζει ἐντελῶς τὴν φύσιν αὐτῆς. Διότι ἐὰν οἱ λογικοὶ καὶ οἱ μαθηματικοὶ νόμοι κατήγοντο ἐκ τῆς ἐμπειρίας, τὸ κῦρος αὐτῶν μόνον ἐνδε-

χόμενον θὰ ἡδύνατο νὰ εἶνε, ἐνῶ πραγματικῶς θὰ ἐθεωροῦμεν αὐτὸ ἀπόλυτον καὶ ἐντελῶς ἀσφαλές. Ὁ Χοῦσερλ ζητεῖ νὰ ὑψώσῃ τὴν ἀλήθειαν πολὺ ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶχον ὑποβιβάσει αὐτὴν πολὺ εἰς ἀνθρωπίνην οἱ θετικισταί. Θέλει καθαρὰν λογικὴν ἀπηλλαγμένην παντὸς βιολογικοῦ καὶ ψυχολογικοῦ στοιχείου. Ὑποκείμενον αὐτῆς εἶνε τὸ λογικὸν περιεχόμενον τῆς νοήσεως. Οἱ νόμοι αὐτῆς ἰσχύουσι διὰ τὸ περιεχόμενον τοῦτο, ἔργον δὲ αὐτῆς εἶνε ἡ ἔρευνα τῶν ἀντικειμενικῶν ὄρων τῆς ἀληθείας, οἵτινες εἶνε ἀνεξάρτητοι ἀπὸ παντὸς ψυχολογικοῦ ἐλατηρίου. Ὁ παλαιὸς ἀγὼν μεταξὺ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειριοκρατίας προσλαμβάνει οὕτω νέαν μορφήν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ παρόντος, μεταβαλλόμενος εἰς ἀγῶνα τῆς λογικῆς κατὰ τῆς μονομεροῦς κυριαρχίας ψυχολογικῶν ἐπόψεων. Κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φαινομενολογίας τοῦ Χοῦσερλ εἶνε ἡ αὐστηρὰ διάκρισις μεταξὺ ἐνεργημάτων καὶ περιεχομένου τῆς νοήσεως. Τὸ διακρίνον τὴν νόησιν εἶνε ὅτι κατατείνει εἰς τι διάφορον αὐτῆς. Ὅταν λ.χ. νοῶ ἐν τρίγωνον, ἔχω ὑπ' ὄψιν ἰδεατὸν ἀντικείμενον διάφορον τοῦ ἐνεργήματος τούτου τῆς νοήσεως. Διὰ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶνε ξένον πρὸς πᾶν ἀτομικόν, ἰσχύει τὸ θεώρημα ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι αὐτοῦ ἰσοῦνται πρὸς δύο ὀρθάς. Τὸ λογικὸν τοῦτο περιεχόμενον εἶνε ἀνεξάρτητον τῆς νοήσεως θεωρουμένης ὡς ἀτομικοῦ ψυχικοῦ ἐνεργήματος, ἐλεύθερον ἀπὸ τοῦ τυχαίου, τὸ ὁποῖον ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν. Ὡς δὲ τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα κέκτηνται ἀποδεικτικὴν ἀξίαν καὶ ὡς τοιαῦτα εἶνε ἔξω τοῦ χρόνου καὶ πέρα τοῦ ἀντικειμένου, οὕτω καὶ ἡ ἀλήθεια οὐδαμῶς προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν νοοῦντος ὑποκειμένου, ἀλλ' ἰσχύει καὶ ἂν ἀκόμη ὑπ' οὐδενὸς ἤθελεν ἀνακαλυφθῆ. Κέκτηται αἰώνιον κῦρος ἐν τῷ ἀχρόνῳ κόσμῳ τῆς ἰδέας.

Τὴν κατὰ τῆς θετικοκρατίας καὶ τοῦ πραγματισμοῦ ἀντίθεσιν παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ κριτικῇ ἰδεοκρατίᾳ τῶν χρόνων ἡμῶν, ἧτις ἐξεπήγασεν ἐκ τῆς νεοκαντιανῆς κινήσεως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ διακρίνεται εἰς δύο ροπάς, τὴν σχολὴν τοῦ Μαρβούργου καὶ τὴν σχολὴν τῆς Βάδης. Τῆς πρώτης ἰδρυτῆς ἐγένετο ὁ μνημονευθεὶς ἤδη Κόεν (1842-1918). Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἔργον ἔχει κατ' αὐτὸν τὴν διακρίβωσιν τῶν λογικῶν ὄρων πάσης ἐπιστήμης. Οὔτε λοιπὸν ἐπὶ τῆς φυσιολογίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφωρμήθη ὁ Λάγγε, οὔτε ἐπὶ τῆς ψυχολογίας δύναται νὰ στηριχθῇ, ἐπειδὴ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἔχουσιν ἀνάγκην δικαιώσεως τῶν ἐκ τῶν προτέρων προϋποθέσεων αὐτῶν διὰ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Κατὰ τὸν Κόεν ἡ νόησις δὲν παραλαμβάνει τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς ἐκ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, ἀλλὰ δημιουργεῖ αὐτὰ αὐτὴ ἡ ἰδία. Καὶ ἡ πραγματικότης εἶνε κατηγορία, μορφή τῆς νοήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ νοοῦμεν τὰ πράγματα, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ νόησις παρέχει εἰς αὐτὰ ὕπαρξιν. Στεροῦνται πραγματικότητος ἀνεξαρτήτως τῆς νοήσεως. Ὡς πρότυπον χρησιμεύει ἐνταῦθα ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη τῆς φύσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος εἶνε πράγματι περιεχόμενον μόνον τῆς νοήσεως, ἐπειδὴ τὰ μεγέθη διὰ τῶν ὁποίων ἐργάζεται δὲν εἶνέ τι διὰ τῶν αἰσθήσεων δεδομένον. Ἡ μαθηματικὴ αὕτη ἐπιστήμη τῆς φύσεως ἀποτελεῖ διὰ τοῦτο τὴν βάσιν πάσης ἐπιστήμης κατὰ τὴν πεποίθησιν τῶν ὁπαδῶν τῆς σχολῆς τοῦ Μαρβούργου.

Ἡ σχολὴ τῆς Βάδης, τῆς ὁποίας σημαντικώτατοι ἀντιπρόσωποι εἶνε ὁ Βίνδελμπανδ καὶ ὁ Ρίκερτ, ὕψωσεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ φιλοσοφικοῦ διαφέροντος τὴν ἔννοιαν τῆς ἀξίας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὑπολαμβάνει ὡς θεωρίαν περὶ τῶν καθολικῶς ἰσχυουσῶν ἀξιῶν. Ὡς ἀφετηρία χρησιμεύουσιν εἰς αὐτοὺς αἱ ἐπιστῆμαι τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς

εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Μαρβούργου ἢ μαθηματικὴ φυσικὴ. Πρὸς τούτοις ρέπουσι μᾶλλον πρὸς τὸν Φίχτε, εἰς τὸν ὁποῖον ὀδηγεῖ κατὰ φυσικὸν λόγον ἢ κριτικὴ φιλοσοφία τῶν ἀξιῶν, ὡς δεικνύει τὸ περὶ φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν ἔργον τοῦ Μύνστερβεργ. Δι' αὐτοῦ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν πίστιν τοῦ Φίχτε εἰς τὰς αἰωνίας ἀξίας, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁλόκληρος ὁ κόσμος μεταβάλλεται εἰς ἄπλοῦν ὄνειρον. Καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς ζωῆς ἀσχολοῦνται περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ἢ σχολὴ τῆς Βάδης, ἀφορμωμένη ἀπὸ τοῦ Καντίου, ἐρευνᾷ ἐπιστημονικῶς καὶ κατὰ μέθοδον τὸ πρόβλημα. Πρὸς τοῦτο εἶνε ἐν πρώτοις ἀνάγκη γνωσιολογίας τῆς ἱστορίας. Τὸ ἐξ ὑποκειμένου δὲ ἐνταῦθα εἶνε αἱ ἀξίαι. Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, λέγει ὁ Βίνδελμπανδ, ἣτις πρόκειται νὰ ἐκθέσῃ τὴν συνολικὴν ἀνάμνησιν τοῦ γένους ἡμῶν δι' ἐννοιῶν κεκτημένων καθολικὸν κῦρος, δεῖται ὡς ἐσχάτων αὐτῆς προϋποθέσεων καὶ ἀρχῶν συστήματος καθολικῶς ἰσχυουσῶν ἀξιῶν, ὅπερ ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ ἔργον, ὅπερ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις τὸ σύστημα τῶν ἀρχῶν τοῦ καθαροῦ λόγου τοῦ Καντίου. Χρειάζεται ὅμως πρὸς τοῦτο κριτικὴ θεωρία τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ ὁποία δύναται νὰ συγκροτηθῇ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ζωντανῆς ἐξελίξεως τῆς ἱστορίας. Περὶ τὴν θεωρίαν ταύτην ἠσχολήθησαν καὶ ἄλλοι καὶ πρὸ πάντων ὁ Μύνστερβεργ καὶ ὁ Ρίκερτ.

Εἶνε φανερὸν ὅτι γνῶσις ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἱστορίας εἶνέ τι διάφορον τῆς γνώσεως τῆς φύσεως. Ἡ ἱστορία καὶ τὰ ἔργα της εἶνε πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος ἡμῶν. Τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἐρμηνεύσωμεν εἰσδύοντες εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο χρειάζεται ψυχολογία διάφορος τῆς ψυχολογίας τῶν στοιχείων, ἣτις ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἐρεῦνης τῆς φύσεως. Τὰς βάσεις τῆς νέας ταύτης ψυχολογίας ἐδημιούργησεν ὁ Ἐδουάρδος Σπράγγερ (1882-), προαγαγὼν οὕτω τὴν ἐρευναν τοῦ προβλή-

ματος τῆς ἑρμηνείας τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, οὗτινος εἶχεν ἤδη ἐπιληφθῆ ἄριστοτεχνικῶς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ντίλνταῦ. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ ψυχολογία ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὰ δὲ ψυχικὰ φαινόμενα ἠρευνῶντο κατὰ τὰς μεθόδους τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Ἐγένετο ἀνάλυσις τῆς ψυχῆς εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτῆς καὶ ἐξητάζετο ἡ σχέσις τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν πρὸς τοὺς ὑλικοὺς αὐτῶν φορεῖς. Ἡ ψυχολογία ἐκινδύνευε νὰ μετατραπῆ εἰς φυσιολογίαν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἠλπιζεν ὅτι ἦτο δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἀρρήτων μυστηρίων τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου διὰ τοῦ πειράματος. Πρῶτος ὁ Ντίλταῦ ἐστήριξεν αὐτὴν ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἔρευναν τῶν φαινομένων τοῦ πνευματικοῦ βίου, περὶ τὴν ἔκφρασιν δηλαδή καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχῆς. Ὡς ὁ πολιτισμὸς ἀποτελεῖ ἐνιαῖον ὀργανικὸν ὄλον ἀξιῶν, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶνε ἐνιαία τις καὶ συνηρθρωμένη συναρμογὴ ἀξιολογικῶν προδιαθέσεων, τῶν ὁποίων ἐκδήλωσις εἶνε τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, ὁ κοινωνικὸς καὶ ἱστορικὸς βίος μετὰ τῶν παντοίων αὐτοῦ δημιουργημάτων καὶ θεσμῶν. Οὗτος εἶνε τρόπον τινὰ ὁ μακρόκοσμος, ὅστις ἀντικατοπτρίζει τὸν μικρόκοσμον, εἴτε ἀτομικὴ ψυχὴ εἶνε οὗτος εἴτε ἡ ψυχὴ ἐνὸς λαοῦ ἢ μιᾶς ἱστορικῆς περιόδου, καὶ ὁ ὁποῖος συνδέεται διὰ πολλαπλῶν δεσμῶν πρὸς αὐτούς. Ἐρμηνεία πολιτισμοῦ τινος σημαίνει διεΐσδυσιν εἰς τὸ πολύπλοκον σύστημα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ἀνίχνευσιν τῆς ἐν αὐτῷ ἀρχούσης ἀξίας, καὶ δὴ ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὰς λοιπὰς ἀξίας τοῦ συστήματος. Τοῦτο κατορθοῦται κατὰ πρῶτον λόγον δι' αἰσθητικῆς συμπαθείας, διὰ διαισθήσεως, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἱκανὸν εἶνε μόνον συγγενικὸν καὶ πλούσιον πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς γνώσεως ὄλων ἐκείνων τῶν προϋποθέσεων, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν

μετάθεσιν ἡμῶν εἰς τὴν ἐρμηνευτέαν ἐποχὴν. Ἐκ τοῦ σταδίου τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐκάστοτε παρόντος νοοῦμεν τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἐκφράζομεν κρίσεις περὶ αὐτῆς καὶ τῶν δημιουργικῶν αὐτῆς προσωπικοτήτων. Ἄλλ' ἢ ἀπέραντος ποικιλία τῶν μορφῶν καὶ τῶν προϊόντων τοῦ πνευματικοῦ βίου καθιστᾷ ἀναγκαῖον πρὸς προσανατολισμὸν ἡμῶν ἐν αὐτῷ τὸν καθορισμὸν τύπων, τῶν ὁποίων τὸν πλαστικὸν νόμον δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν, ἢ ἄλλως, τῶν ὁποίων ἡ ὑφὴ κέκτηται νόημα καὶ διέπεται ὑπὸ νομοτελείας, ἵνα οὕτως εἶνε ἐρμηνευτή. Οἱ κύριοι καὶ πρωταρχικοὶ τύποι εἶνε κατ' ἀριθμὸν ἴσοι πρὸς τὰς ἀπλᾶς καὶ αὐτοτελεῖς ἀξιολογικὰς κατευθύνσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, δέον ὅμως νὰ νοῶνται ὡς ἰδεατοὶ ἀπλῶς, ὡς εὐρετικαὶ ἀρχαὶ ἰθύνουσαι τὴν ἔρευναν. Ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ παραχθῇ διὰ συνθέσεως μεγάλη ποικιλία ἐπὶ μέρους τύπων. Διὰ προΐουσης ἑξατομικεύσεως ἀποβαίνει δυνατὴ ἡ προσέγγισις αὐτῶν πρὸς τὴν καθ' ἑαυτὴν ἀνεξάντλητον ἐπὶ μέρους περίπτωσιν, τῆς ὁποίας τὴν ἐρμηνείαν πειρώμεθα. Ταῦτα ἰσχύουσιν οὐ μόνον περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς ψυχικῆς ὑφῆς τῶν καθ' ἑκάστον ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς ὑφῆς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καθόλου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων αὐτοῦ, ἑκάστον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ πάλιν ἴδιον ἐνιαῖον ὀργανικὸν σύστημα. Μεταξὺ τῆς καθ' ἑκάστον ψυχικῆς ὑφῆς τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ὑπερατομικῆς ὑφῆς ἐνὸς πολιτισμοῦ ἢ τῆς ὑφῆς τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν στοιχείων, ἢ καλύτερον, μεταξὺ τῶν τύπων τῆς προσωπικότητος καὶ τῶν τύπων τῶν καθ' ἑκάστον κύκλων τοῦ πνευματικοῦ βίου, ὑφίσταται στενὴ ἐσωτερικὴ σχέσις ὑπὸ ἰδίων νόμων διεπομένη. Τοῦτο καθιστᾷ ἤδη φανερὸν τὸ γεγονός, ὅτι τὸ νόημα τοῦ ὑπερατομικοῦ πολιτισμοῦ βιοῦ ὁ καθ' ἑκάστον ἀνθρωπος, ὅστις παρέχει εἰς αὐτὸ μορφήν καὶ ἑκφρασιν. Οὕτως

ἡ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις τοῦ πνεύματος ἔρευνα ἔχει ὡς ἀναγκαίαν αὐτῆς προϋπόθεσιν τὴν ἀνάλυσιν τῆς ψυχικῆς ὑφῆς. Ἐπὶ τῆς ψυχολογίας ταύτης, ἣτις ἐρευνᾷ τὴν ὑφὴν ταύτην καὶ συγχρόνως τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτῆς καὶ καθορίζει ἐξ ἄλλου τυπολογίαν αὐτῆς, στηριζόμεναι αἱ εἰρημέναι ἐπιστῆμαι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μῖτος τῆς Ἀριάδνης, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου προσανατολίζεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῷ πολυπλόκῳ λαβυρίνθῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ἵνα κατασιγάσῃ τέλος τὸν σφοδρὸν πόθον αὐτοῦ πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῷ πλούτῳ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς καὶ τῶν δυνατοτήτων. Διότι τὸ ἰδανικὸν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν συνίσταται εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀνθρώπου τῶν διαφορῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ δὴ ἐκ τῆς συναρτήσεως τοῦ ὅλου βίου τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ψυχολογικὴν θεμελίωσιν αὐτῶν δέον νὰ συμπεριλαμβάνωνται, ταξιθετούμεναι προσηκόντως, ὅλαι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις καὶ ὅλαι αἱ ψυχικαὶ μορφαί, ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῆς θρησκευτικῆς μεγαλοφυΐας, μέχρι τοῦ ἱστορικοῦ ἥρωος καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργοῦ, οἵτινες κινουῦσι τὴν ἱστορίαν καὶ γίνονται οἱ φορεῖς αὐτῆς καὶ οἱ ἱεροφάνται. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νέας ταύτης ψυχολογικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐπόψεως ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν τέχνην, τὴν θρησκείαν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν κοινωνίαν, κ.λ., ὡς καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κατήχθημεν εἰς νέα τέως ἄγνωστα βάθη τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Αἱ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπέκτησαν συνείδησιν τῶν μεθόδων αὐτῶν καὶ καθωρίσθησαν αἱ ἐξ ὑποκειμένου κατηγορίαι, διὰ τῶν ὁποίων ἀνυψοῦμεν εἰς γνώσεις τὸ ὑλικὸν τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας. Πρὸς τούτοις ὅμως ἡ περὶ τὴν ἐρμηνείαν φιλοσοφία ἔσχεν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἀπὸ

παιδαγωγικῆς ἀπόψεως. Δι' αὐτῆς συναισθάνεται ὁ ἄνθρωπος τὴν ὑποχρέωσιν τῆς εἰλικρινοῦς προσπαθείας πρὸς κατανόησιν τῶν ἀντιθέσεων, αἵτινες χωρίζουσι τὰ ἄτομα καὶ τὰς ομάδας ἐν τῇ ζητήσει τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς. Διὰ τῆς προσπαθείας ταύτης, διὰ τῆς ἐμβυθύνσεως εἰς τὸν ψυχικὸν βίον τῶν ἄλλων, ὁ ἄγων τῶν πνευμάτων ἀνυψοῦται εἰς ἐπίπεδον καθαρῶς ἠθικόν. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο τι καλὸν ἐξεπήγασεν ἐκ τῆς νέας ταύτης ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ. Τῇ βοηθείᾳ αὐτῆς λαμβάνομεν συνείδησιν τῶν ἰδίων ἡμῶν ὀρίων, πέρα τῶν ὁποίων δὲν εἶνε δεδομένον νὰ χωρήσωμεν καὶ τὰ ὁποῖα ὑπενθυμίζουσιν εἰς ἡμᾶς ὅτι αἰώνιοι σιδηροῖ νόμοι ἀπαγορεύουσι νὰ ἀναπτύξωμεν ἐντὸς ἡμῶν ὅλας τὰς δυνατότητας τοῦ πνευματικοῦ βίου. Οὕτω μανθάνομεν νὰ ἐκτιμῶμεν τὴν σημασίαν τῆς ὑπερνικήσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ, διὰ τῶν ὁποίων σφυρηλατεῖται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, καὶ νὰ φέρωμεν τὸν ἐξ αὐτῶν πόνον διὰ τοῦ ὁποίου γινόμεθα ὄριμοι.

Ἡ τροπὴ αὕτη πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἀφύπνισιν τοῦ διαφέροντος ὑπὲρ τῆς ἰδεοκρατικῆς φιλοσοφίας τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς Γερμανίας, ἧτις ὁμοῦ μετὰ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου φαίνεται ὅτι ὀδηγεῖ εἰς πολλαπλὴν ἀπόπειραν δημιουργίας νέων ἰδεοκρατικῶν συστημάτων. Κοινὸν εἰς ὅλας ταύτας εἶνε ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετέχει κόσμου ἰδεῶν, αἵτινες χωροῦσι πέρα αὐτοῦ καὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν πάσης πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ δημιουργίας ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ.